

Рецензия на дисертационен труд

от проф. дпн Албена Дянкова Чавдарова, СУ „Св. Климент Охридски“

за присъждане на научна и образователна степен „доктор“ в област на висше образование Педагогически науки, по професионално направление 1.2. Педагогика, докторска програма „Теория на възпитанието и дидактика“

Тема на дисертационния труд: **Православният дискурс в учебното съдържание по религия в началното училище – миросгледни проекции**

Докторант: **Мирела Николаева Кючукова**, редовен докторант в катедра „Социална педагогика“ при Факултета по педагогика на ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград

Данни за процедурата и докторанта

Мирела Кючукова завършва през 2001 г. „Органична и аналитична химия“, след което през 2011 г. придобива магистърска степен по теология „Теология и учител по религия“, и двете в СУ „Св. Климент Охридски“. През 2018 г. (Заповед 41/08.01.2018 г.) е зачислена за редовен докторант в област на висше образование Педагогически науки, по професионално направление 1.2. Педагогика, докторска програма „Теория на възпитанието и дидактика“ (Философия на образованието) към катедра Педагогика на Факултета по педагогика при ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград. Темата на дисертацията е „Православието като протооснование за съвременно религиозно образование в България“ с научен ръководител доц. Веска Гювийска. През 2020 г. със заповед 2584 от 27.11.2020 г. на Ректора е утвърдена промяна на темата, а именно „Православният дискурс в учебното съдържание по религия в началното училище – миросгледни проекции“. През 2021 г. (Заповед 398/22.02.2021 г.) докторант Мирела Кючукова е отчислена с право на защита.

Характеристика на дисертационния труд

Представеният за рецензиране дисертационен труд на тема „Православният дискурс в учебното съдържание по религия в началното училище – миросгледни проекции“ е с мултидисциплинарен характер, обединяващ няколко научноизследователски полета – философия на образованието, религиозно образование в България, начален етап на образование, дидактика. Търсенето на пресечната точка, а именно формирането у учениците от началното училище на цялостен миросглед чрез обучението им по православна религия, е

реализирано от дисертанта в структурен план чрез обособяването на увод, три глави, изводи и препоръки. Общият обем на изследването е 175 страници, в рамките на които са основният текст (165 с.), библиографията (85 източника на български и чужди езици) и приложения (2 – кодировъчна бланка и анкетна карта).

В **увода** е поставена изследователската основа на дисертацията, в рамките на която авторът „идентифицира“ проблема, посочва предмет, обект, цел и задачи на труда, както и е формулирана хипотеза. Изследователският замисъл е осъществен на няколко етапа, които са посочени и описани от дисертанта.

Първа глава (с. 10-36), както и всички останали, не е озаглавена и включва „идеи за съвременно религиозно образование – световен и български опит“, като дисертантът прави анализ на православно религиозно образование в контекста на постмодернизма, културно и философско движение, свързано с имената на Ж.-Ф. Лиотар, Ж. Дерида, М. Фуко, Р. Рорти и др. В този смисъл са изведени и анализирани някои основни характеристики на постмодернизма (индивидуализъм, плурализъм и секуларизация) и църковното (православно) разбиране за тях. Следващ акцент в тази глава авторът поставя върху представяне на религиозното образование по света (видове, модели, „законова регулация“), както и религиозното обучение в България (исторически и съвременни ракурси).

Втора глава (с. 37-103), която също не е озаглавена, се явява както в структурно (т. 2), така и в съдържателно отношение продължение на първата, тъй като в нея се прави анализ на „съвременното религиозно образование в България“, но този път се търсят „неговите философски (мирогледни) проекции в началното училище“. В няколко последователни подточки се „концептуализира философското понятие мироглед (дефиниции, идеи, видове)“, прави се графична „структура на мирогледа“ и се анализират отделните компоненти в нея, изяснява се „процеса на формиране на мирогледа (средства, методи и форми)“, както и се дава кратка историческа ретроспекция на „развитие на мирогледните представи“ през отделните културни епохи. Дисертантът, анализирайки „съвременното разбиране за светогледа“, се спира на „организираните и лични светогледи“, като извежда на преден план „научния, религиозния, философския и ежедневиия“ мироглед. В следваща подточка е отделено специално внимание на „формирането на мироглед чрез учебното съдържание“, като тук се има предвид обучението по религия в начален етап на училището

и по-конкретно чрез „действащите учебници по Религия“, които са посочени и сравнени с такива от предходни години.

След двете теоретични глави, в **трета глава** (с. 105-159) дисертантът се насочва към реализиране целта на своето изследване, а именно „конституиране и конструиране на православния дискурс чрез мирогледните представи, заложиени в учебното съдържание по Религия в началното училище“ (с. 8) и по-конкретно да се „конструира и апробира мирогледен модел на религиозно образование в България“ (с. 104). Това се осъществява чрез „контент-анализ на учебното съдържание на учебника по Религия – Православие за 3 клас (3.1 - с. 104), но всъщност се анализират всички учебници по този учебен предмет за 3 клас. След пространно въведение (с. 105-113), изясняващо същността на метода, дисертантът осъществява контент-анализа на учебното съдържание на учебниците по Религия, като чрез този изследователски метод се цели „да се идентифицират мирогледните представи“ по отношение на извеждане на съотношения на проявление на религиозен, философски, научен и ежедневен мироглед (с. 114). На тази основа се предлага мирогледен модел на религиозно образование в България (има се предвид православно религиозно образование), който е изработен чрез засичане на две линии анализ – чрез ключови думи (първа линия) и „параграфи от текст, отнесени към определени категории мирогледни представи“ (втора линия) (с. 144). Изработеният модел е апробиран в началното училище чрез анкетиране на 55 ученици от 3 клас. Анализът на попълнените анкетни карти дава основание на дисертанта да направи заключението, че конструираният мирогледен модел потвърждава изводите, направени от контент-анализа по отношение на изведените процентни съотношения за маркираните мирогледни представи у учениците от начален етап на българското училище. Дисертацията завършва със **заключение**, което е кратко и съдържа някои от вече направени общотеоретични констатации, с **изводи**, които са на основата на обобщение на резултатите от проведеното изследване (контент-анализ и анкета), а така също и с **препоръки** към осъществяване на религиозното обучение в България.

Основни приноси на дисертанта

В представената за рецензиране дисертация могат да се открият следните приносни моменти:

1. Изборът на тема е актуален в контекста на нормативната промяна по отношение на религиозното образование в България и на предлагане на работещи модели, чрез които учениците в начален етап да усвоят учебно съдържание, което да формира техните мирогледни представи.
2. Направеният теоретичен анализ на категорията „мироглед“ и извеждането на релевантни по отношение на религиозното образование индикатори поставя обективна основа на реализираното емпирично изследване.
3. Осъщественият контент-анализ на учебното съдържание на одобрените от МОН учебници по Религия за 3 клас е осъществен на високо ниво и е надежден метод, чрез който е изработена цялостна картина на налични мирогледни представи на учениците от съответната възраст.
4. На основата на посочения теоретичен модел и контент-анализ е конструираният мирогледен модел на религиозно образование в начален етап и по-конкретно за 3 клас, който намира своето потвърждение чрез апробиране сред ученици.
5. Направените заключения, изводи и препоръки имат своето значение за представяне пред родителите по нов-начин на значението на религиозното образование, което следва да формира не само религиозен, но и научен, философски и ежедневен мироглед.

Критични бележки и мнения

1. Извеждането на постмодернизма като етап в развитието на обществото, в рамката на който се търси да се постави религиозното образование днес, както и на обозначения в заглавието „православен дискурс“, са по-скоро търсене на ефектно модерно философско звучене, отколкото истинска методологическа основа, върху която да бъде изведено изследването. Това се потвърждава и от факта, че в цитираната литература има само вторични извори, т.е. не са ползвани оригиналните трудове на автори, пишещи в тези направления.
2. Формулирането на целта на изследването в своята първа част е неясна („конституиране и конструиране на православния дискурс...“), тъй като не се изяснява какво съдържание се влага в посочените понятия от научна гледна точка. Това се проектира и върху хипотезата, която не съдържа предположение, което в емпиричната част да се докаже, а е констатираща.

3. Първа и втора глава, които имат теоретичен характер, са твърде пространни, почти 100 страници, което утежнява изследването. Застъпени са различни времеви, смислови, понятийни и други теми, които често не кореспондират помежду си и създават впечатление за хаотичност, макар и замисълът на тази теоретична част да е добър и необходим.
4. В съдържанието и в текста (трета глава) се пише за анализ на съдържание на „учебника по религия“, но всъщност става дума за три учебника, което следва да намери отражение и в заглавията. Подобни разминавания има и когато става дума за конструиране, апробиране на „мирогледен модел на религиозното образование в началното училище“, но всички анализи са направени за 3 клас, т.е. не би следвало да се обобщава по този начин. Подобна бележка се отнася и до понятието „религиозно образование“, което въпреки уточнението, че се отнася към православието, се използва твърде общо и се създава впечатление за общовалидност на изводите.
5. Дисертацията не е структурирана добре, няма название на отделните глави, твърде много е раздробен текста в точки и подточки, които следват от глава в глава и създават проблеми при четивността на труда. Като цяло е необходима цялостна стилистична, езикова и пунктуационна редакция.

Дисертантът е представил автореферат, който отговаря напълно на дисертацията, както и необходимите публикации по темата на изследването.

На основата на направеният анализ и констатации препоръчвам на научното жури да присъди на редовен докторант Мирела Николаева Кючукова научната и образователна степен „доктор“ в област на висше образование Педагогически науки, по професионално направление 1.2. Педагогика, докторска програма „Теория на възпитанието и дидактика“.

5.07.2021 г.

София

.....
(проф. д-н Албена Чавдарова)